

Popularność vs świętość. Przemiany rytuału pentekostalnego w kontekście zmiany kodów kulturowych i treści pieśni religijnych

Popularity vs sanctity. The transformation of Pentecostal ritual in the context of changing cultural codes and the content of religious songs

Słowa kluczowe: pentekostalizm, rytuał uwielbienia, komercyjna duchowość, Hillsong Church, celebrytizm religijny, konflikty pokoleniowe, popularność, świętość

Key words: Pentecostalism, worship ritual, commercial spirituality, Hillsong Church, religious celebrity, generational conflicts, popularity, holiness

Streszczenie

Tekst podejmuje refleksję nad relacjami między „świętością” a „popularnością” w rytuałach zielonoświątkowych. Analizując zmiany w kulturze i hymnografii, praca prezentuje ewolucję muzyki ewangelikalnej, poczynsz od tradycyjnych hymnów po nowoczesne formy chrześcijańskiej muzyki obrzędowej określanej przez wierzących mianem „muzyka uwielbieniowa”. Wpływ amerykańskiego ewangelikalizmu na polski pentekostalizm po 1989 roku prowadził w efekcie do zmian skutkujących w wielu przypadkach stopniową komercjalizacją kultu. Artykuł identyfikuje i analizuje obserwowane współcześnie w środowisku ewangelikalnych zielonoświątkowców zagrożenia związane z dominacją zespołów muzycznych nad tradycyjnymi

¹ Dr Andrzej Migda, Zakład Studiów nad Religią, Instytut Antropologii, Uniwersytet Gdański.

symbolami religijnymi. Praca ukazuje, w jaki sposób dziedzictwo teologiczne usiłuje integrować się z nowoczesnością, korzystając z historycznej analizy, studiów przypadków oraz krytyki kulturowej.

Abstract

The text illuminates the complex tension between “holiness” and “popularity” in Pentecostal rituals. By analysing changes in worship and hymnography, the work presents the evolution of evangelical music from traditional hymns to modern forms of Christian ritual music, which believers refer to as “worship music”. The influence of American evangelicalism on Polish Pentecostalism after 1989 has indeed led to changes that in many cases have resulted in the gradual commercialization of worship. The article highlights contemporary dangers observed in the evangelical Pentecostal community related to the dominance of musical bands over traditional religious symbols. The paper uses historical analysis, case studies, and cultural criticism to analyse how theological heritage attempts to integrate with modernity.

1. Wstęp

Chrześcijanie ewangelikalni zwłaszcza ci, którzy identyfikują się z ruchem zielonoświątkowym (Migda 2010, 21-59)², zmagają się z próbą odnalezienia równowagi pomiędzy paradygmatem życia z uświęconą codziennością a potrzebą dostosowania się do współczesnych oczekiwań wynikających z ciągle zmieniających się wzorców kultury (Zieliński, 2013)³. Współczesny rytuał pentekostalnych nabożeństw nieustannie ewoluuje (Ingalls, Yong, 2015)⁴, modelowany przez nowe trendy

² Szerzej na temat ruchu zielonoświątkowego w Synan 2006.

³ Szerzej na ten temat w książce prof. Tadeusza J. Zielińskiego prezentującej specyfikę ewangelikalnej formy protestantyzmu w Polsce (Zieliński 2013). W części historycznej autor przedstawia rozwój ewangelikalizmu oraz jego wpływ na współczesne ruchy religijne. Część systematyczna natomiast koncentruje się na teologicznych podstawach tego nurtu, co pozwala na lepsze zrozumienie jego miejsca w szerszym kontekście protestantyzmu.

⁴ W książce „The Spirit of Praise” Monique Ingalls i Amos Yong łączą multidyscyplinarne badania naukowe nad muzyką i kultem w globalnym chrześcijaństwie zielonoświątkowo-charyzmatycznym na początku XXI wieku, argumentując, że pełne

muzyczne oraz mody wynikające wprost z popkultury (Migda 2013, 311)⁵. Postmodernistyczne założenia, gloryfikujące subiektywizm i relatywizm poznawczy, uczyniły z emocji główne narzędzie w procesie poznawania świata i jego moralnej oceny (Lambert 2023, 4⁶). W niniejszym tekście analizuję proces, który po polskich przemianach ustrojowych w roku 1989 nabrał szczególnego impetu, widocznego zwłaszcza w ewolucji struktury nabożeństw zielonoświątkowych oraz zmian zawartości tekstualnej pieśni śpiewanych w czasie rytuału uwielbienia. Ostatnie dziesięciolecie obfitowały w zmiany i transformacje organizowanych spotkań modlitewnych (Sawa 2016, 265) a nowoczesne formy wyrazu i brzmienia muzyki chrześcijańskiej cieszą się coraz szerszą recepcją i – jak się wydaje – powszechną akceptacją w ewangelikalnych zborach (Pasek 2004)⁷. Obserwowane zmiany są atrakcyjne dla młodszych pokoleń wierzących, zaś u starszych członków społeczności budzą obawy odnośnie do religijnej zawartości duchowych przeżyć i komercjalizacji

zrozumienie tego wpływowego ruchu religijnego wymaga uważnego wsłuchiwania się w jego pieśni i zwracania szczególnej uwagi na wzorce kultu. Eseje zawarte w tym tomie wprowadzają w dialog perspektywy etnomuzykologiczne, teologiczne, historyczne i socjologiczne, badając tematy wzajemnych powiązań, interfejsów i tożsamości w ramach praktyk muzycznych i rytualnych, rzucając światło na szersze procesy społeczne, takie jak globalizacja, sakralizacja i sekularyzacja, a także rolę religii w zmianach społecznych i kulturowych (Ingalls, Yong 2015).

⁵ Słowo rytuał nie występuje w zielonoświątkowym słownictwie religijnym. Uważane jest często jako określenie martwego obrządku, czegoś nieduchowego a wręcz niebiblijnego. Nie zmienia to jednak faktu, iż opisywana praktyka duchowa tworzy rozpoznawalne specyficzne symbole, wzorce i wartości, które noszą wszelkie znamiona rytuału wykonywanego w celu osiągnięcia pożądanego skutku. Rytuał jest dla zielonoświątkowców nie tylko wyrazem „bycia razem” w chwilach istotnych dla człowieka, ale pozwala im odnaleźć ład poznawczy, emocjonalny i etyczny w chaosie dnia codziennego.

⁶ Dysertacja dotycząca współczesnej muzyki chrześcijańskiej złożona w Center for Music and the Worship Arts, Liberty University, Lynchburg w stanie Wirginia, USA.

⁷ W niniejszym artykule korzystam obficie z inspirujących ustaleń prof. Zbigniewa Paska dotyczących trzech aspektów symboliki zbawienia: motywu ochronnej funkcji krwi Chrystusa, zróżnicowanych form czci oddawanych imieniu Boga, a także zjawiska sensualizacji chwały Pana (Pasek 2004).

wiary. W obliczu narastających wyzwań dotyczących zachowania głębi duchowości pastory usiłują znaleźć równowagę pomiędzy atrakcyjnością organizowanych eventów a ich funkcją kerygmatyczną. Rodzi się coraz bardziej widoczne napięcie pomiędzy świętością a popularnością, która zaczyna odgrywać prymarną rolę wśród młodszej części populacji ruchu pentekostalnego. Zmiana kodów kulturowych oraz zawartości tekstualnej śpiewanych pieśni wpływa na pentekostalne nabożeństwa, prowadząc do redefinicji wzorców duchowości (Migda 2024)⁸.

Celem prezentowanych analiz jest próba zrozumienia, w jaki sposób wspomniane zmiany modelują wzorce tożsamości ewangelikalnej (Zieliński 2004)⁹ oraz jak w konsekwencji wpłyną na przyszłość tej gałęzi chrześcijaństwa. Warto w tym miejscu wspomnieć o antropologicznych obserwacjach Webba Keane'a (Keane 2007) i Joela Robbinsa (Robins 2003), omawiających narzędzia, jakich możemy użyć, analizując zjawiska religijne związane z wpływem muzyki na realizację praktyk religijnych. Ważne dla naszej analizy są także etnograficzne badania Toma Wagnera (Wagner 2014) i Marka Jenningsa (Jennings 2014), ilustrujące, w jaki sposób pentekostalny „worship” stał się nieodłącznym elementem chrześcijańskich spotkań i nabożeństw organizowanych zwłaszcza przez megakościoły takie jak np. *Hillsong Church*. Podczas tego typu wydarzeń wykorzystywana jest nowoczesna technika audiowizualna, by stworzyć atmosferę intensywnego doświadczenia religijnego. Posługując się starannie dobranym i przetestowanym repertuarem, można indukować bardzo silne reakcje emocjonalne, których masowe występowanie ma potwierdzać wiernym ich celowość, co w efekcie może prowadzić do homogenizacji wzorców chrześcijańskiej kultury muzycznej. Takie

⁸ Szerzej w panoramicznej monografii opisującej zróżnicowany świat polskiego pentekostalizmu Gajewski, Mirończuk 2024.

⁹ Ewangelikalny protestantyzm w Polsce, mimo swoich korzeni, wciąż ewoluuje i dostosowuje się do zmieniającego się kontekstu społeczno-kulturowego. Przywołana publikacja nie tylko dokumentuje stan tego ruchu, ale także stawia pytania o jego przyszłość i rolę w polskim społeczeństwie.

działanie nie tylko przyciąga nowych członków, ale też powoduje, że muzyka staje się kluczowym dla chrześcijan medium, modelując sposób, w jaki wierni rozumieją i rozwijają swoje relacje z Bogiem (Abraham 2018). W wielu polskich zborach ewangelikalnych można dostrzec nawiązania do praktyk promujących pewien styl życia i duchowości, propagowanych przez środowiska związane z Bethel Music czy Elevation Worship. W kontekście tych zjawisk, powstaje istotne pytanie, czy głębia i szczerść przeżycia religijnego mogą się utrzymać w społeczeństwie, w którym muzyka i rozrywka zdają się przyćmiewać klasyczne ścieżki wyrażania osobistej duchowości? (Siemieniowski 2002, 93-95, 245-246)¹⁰.

Polskie społeczności należące do ruchu zielonoświątkowego (Pasek, 1992)¹¹ nie posiadają ogólnie ustalonych form liturgicznych, co sprawia, że każda społeczność może dowolnie kształtować poszczególne elementy nabożeństwa, dostosowując je do oczekiwań lokalnych wiernych. Taka postawa odpowiada na potrzebę otwarcia zborów na uczestnictwo osób pochodzących z innych kręgów eklezjalnych, co sprzyja ich integracji nastawionej na szeroko rozumianą ewangelizację zmierzającą do pozyskania nowych członków. Zwykle zielonoświątkowy rytuał rozpoczyna się od tzw. uwielbienia, które jest zielonoświątkową muzyką obrzędową (Migda 2013, 303-343)¹². Dla członków zborów jest

¹⁰ Szerzej na temat proroczego uwielbienia w przestrzeni modlitwowej estrady w Siemieniowski nd.

¹¹ Ruch zielonoświątkowy dzieli się na liczne Kościoły, które charakteryzuje wiara w konieczność świadomego odrodzenia przez uznanie Jezusa jako „osobistego zbawiciela” oraz intensywne przeżywanie obecności Ducha świętego a obecność ta ma się manifestować przez doświadczenie tzw. chrztu w Duchu świętym, którego zewnętrznym znakiem jest modlitwa innymi językami oraz inne dary duchowe wymienione w 1 Liście do Koryntian 12,4-11. Ruch zielonoświątkowy rozwija się również w łonie Kościołów tradycyjnych i jest w nich obecny pod postacią różnorodnych grup formacyjnych i wspólnot charyzmatycznych. Tworzą go również liczne społeczności, które powstały w wyniku opuszczenia Kościoła katolickiego na skutek dekretów polskich biskupów. Szerzej o tym w Zieliński 2009.

¹² Używane w tekście sformułowania dotyczące „muzyki chrześcijańskiej” pochodzą

to element niezwykle istotny, czas oddania Bogu chwały. Poprzez śpiewane pieśni i zanoszone modlitwy zielonoświątkowcy nie tylko wyrażają swoją wdzięczność i oddanie Bogu, ale również przeżywają poczucie grupowej „rodzinnej” jedności. W atmosferze poczucia bezpieczeństwa, wynikającego z wyrażanej powszechnie akceptacji dla osobistego sposobu przeżywania doświadczeń religijnych, oczekuje się występowania ekstatycznych przeżyć związanych z charyzmatyczną praktyką. Zwykle charyzmatyczne fenomeny występują spontanicznie, w różnych formach ekspresji. Wznoszone jednocześnie głośnie modlitwy oraz wspólny śpiew tworzą niezwykłą atmosferę, wzmacniając jednocześnie wiarę uczestników oraz budując silne więzi w ramach wspólnoty (Migda 2013, 192-194). Po muzycznym wstępie trwającym zwyczajowo około 60 minut następuje głoszenie Słowa Bożego, a po nim ogłoszenia i pieśni na zakończenie. W czasie nabożeństwa sprawowana jest również „Wieczerza Pańska”, a jej częstotliwość zależy od lokalnie przyjętych zwyczajów. W zależności od miejscowych potrzeb oprócz nabożeństw niedzielnych organizuje się również spotkania mniejszych grup wiernych w różne dni tygodnia, a także spotkania modlitewne dla całego zboru. Organizowane są również (bywa, że cyklicznie) eventy na zewnątrz zborów. Są to zazwyczaj koncerty muzycznych o profilu ekumeniczno-ewangelizacyjnym. Walter Hollenweger podkreślał, że duchowość pentekostalna nie ogranicza się jedynie do zewnętrznych zachowań wiernych. Stanowi ona „odmienny sposób bycia chrześcijaninem”, który koncentruje się na ciągłym rozwijaniu duchowości (Spittler 1995, 1096-1102). Wierni są zachęceni do poszukiwania nowych form doświadczenia i wyrażania

z języka religijnego i stanowią pewien skrót myślowy. W rozumieniu osób związanych z ruchem zielonoświątkowym jest to muzyka niosąca w warstwie tekstowej jednoznacznie chrześcijańskie przesłanie. Według muzyków związanych z tym kręgiem kulturowym jest to określenie dość niezręczne, ponieważ muzyka jako sztuka, której tworzywo stanowią wszystkie zjawiska akustyczne, które jesteśmy zdolni usłyszeć, uporządkowane zgodnie z koncepcją artystyczną twórcy, jest tylko jedna. Nie istnieje więc muzyka chrześcijańska, buddyjska czy satanistyczna, a przymiotniki te wyrażają tylko ideowe zaangażowanie jej autora. Szerzej na ten temat w Migda 2013.

swojej wiary, co sprawia, że życie duchowe w zborach jest dynamiczne i pełne innowacji (Hollenweger, 1998).¹³

2. Historyczne korzenie ewangelikalnego śpiewania

Reformacja zapoczątkowana przez Marcina Lutra akcentowała zasadę „powszechnego kapłaństwa”, co zrewolucjonizowało i zdemokratyzowało muzykę kościelną. Śpiew przestał być domeną duchowieństwa i chóru, a stał się praktyką całej wspólnoty. Marcin Luter żywił zamiłowanie do różnych form muzycznych. Znał zasady śpiewania chorału gregoriańskiego, ale świadomie redukował złożoność śpiewanych pieśni tak, by prości ludzie mogli zapamiętać ich treść i melodię (Ślusarczyk 2006-2007, 557-567). W ten sposób tłumacząc średniowieczne łacińskie hymny na język niemiecki, wzmocnił identyfikację wiernych z treściami teologicznymi (Ślusarczyk 2013, 163-171). Jego zdaniem, muzykowanie w przestrzeni kościoła miało mieć również dobroczynny wpływ na zdrowie człowieka (Wilson-Dickinson 2007, 74-75):

Muzyka, zaraz po Słowie Bożym, zasługuje na najwyższą chwałę. Ona jest Panią ludzkiej duszy, rządzi ludzkimi emocjami, które kontrolują człowieka lub też znacznie częściej go porywają. Cóż innego niż muzyka pomoże ci skutecznie uciszyć smutek, pokonać frywolność, oddalić rozpacz, poniżyć dumę, uspokoić namiętność, złagodzić nienawiść? (Blume 1975, 10)

Warto podkreślić, że kluczowym elementem średniowiecznej pieśni pasyjnej był jej narracyjny charakter realizowany poprzez śpiew, koncentrujący się na motywach krzyża, ofiary i krwi Chrystusa.

¹³ Jak uważa Hollenweger wspomniane poszukiwania nowych form duchowości prowadzą często do doświadczeń kojarzących się z szamanizmem. Temat ten podjęty został przez Hollenwegera w rozdziale zatytułowanym „The Oral Shamanist Culture In Pentecostal Transformation”. Potwierdzając niejako zdanie Hollenwegera, Harvey Cox twierdzi w swej książce opisującej duchowość pentekostalną „...Myślę, że odpowiedź na pytanie, czy może istnieć chrześcijański szamanizm, jest pozytywna” (Cox 1995, 228).

Luteranizm wypracował nową koncepcję kultu, w której istotne miejsce zajmowały ambona, chrzcielnica i kompleks organowy. Te elementy nie tylko definiowały przestrzeń liturgiczną, ale również odzwierciedlały fundamentalne zmiany w podejściu do wiary. W przeciwieństwie do rzymskokatolickich nabożeństw, w których liturgia eucharystyczna ma centralne znaczenie, protestancki kult skoncentrował się na Słowie Bożym. Wiara rodzi się ze słuchania Słowa Bożego, wiernie przekazywanego w Piśmie Świętym i głoszonego w Kościele. Skupienie na Słowie Bożym, jako jedynym normatywnym źródle prawd wiary, ma zasadnicze znaczenie dla ewangelickiego zboru i — obok sprawowania liturgii eucharystycznej nastawionej na ofiarnicze pojmowanie Eucharystii — stanowi kluczowy element każdego nabożeństwa. Słowo funkcjonuje nie tylko jako fundament nauczania, ale również jako podstawowe narzędzie komunikacji treści religijnych. Zdaniem Zbigniewa Paska, ważnym aspektem luteranizmu była także rola śpiewu wiernych, który podkreślał wspólnotowy charakter kultu.¹⁴ Kancjonał jako zbiór hymnów i pieśni, stał się drugą po Biblii najważniejszą księgą dla protestantów, umożliwiając im aktywne uczestnictwo w liturgii. Śpiew pozwalał także na wyrażanie osobistych i wspólnotowych emocji, tworząc atmosferę duchowej jedności. W ten sposób kładąc nacisk na Słowo i wspólnotowe przeżywanie wiary, luteranizm wprowadził nową jakość do praktyki religijnej (Pasek 2004, 9).

¹⁴ Konrad Grebel jako jeden z pierwszych organizatorów grup anabaptystów w XVI wieku doszedł do wniosku, że w Piśmie Świętym nie ma żadnych wskazówek dotyczących wspólnego śpiewu, co prowadziło go do przekonania, że taka praktyka jest nie tylko nieobecna, ale również niezgodna z naukami biblijnymi. Wspólne śpiewanie, będące popularnym elementem wielu wspólnot chrześcijańskich, zostało przez niego uznane za przejaw ludzkiej tradycji, która może prowadzić do odwrócenia uwagi od prawdziwego przesłania Ewangelii.

3. Od pieśni hymnicznej do *Praise & Worship*

Protestancka cześć dla krwi Jezusa, głęboko zakorzeniona w dolo-rycznej duchowości pasyjnej średniowiecza (Bynum 2002, 685–714), odzwierciedla bogatą tradycję teologiczną oraz artystyczną (Pasek, 2004, 67–103).¹⁵ W XIV i XV wieku popularność zyskały przedstawienia krwi ukrzyżowanego Chrystusa. Wizje te ukazywały pięciu aniołów zbierających do kielichów krew z ran Jezusa. W duchu zasady solus Christus protestancka refleksja nad krwią Jezusa kładła nacisk na jej zbawczą wartość. Krew będąca atrybutem męki była postrzegana jako święty symbol, zasługujący na szczególny szacunek, a cześć dla krwi Chrystusa stała się nie tylko wyrazem pobożności, ale także głębokiego zrozumienia tajemnicy zbawienia. W ten sposób protestanci podkreślali, że ofiara Jezusa była kluczowym momentem w historii zbawienia, a przelana Jezusowa krew ma moc oczyszczenia grzechów ludzkości.

Pieśń jako jeden z najstarszych gatunków poezji lirycznej ma głębokie zakorzenienie w kulturze, funkcjonując nie tylko jako forma artystyczna, ale także jako istotny środek wyrazu emocji i uczuć. W protestanckiej praktyce eklezjalnej pieśni przybierały formę uroczystych utworów pochwalnych, służących nie tylko do adoracji, ale także do budowania wspólnoty wiernych. Z czasem stare hymny protestanckie zastąpione zostały przez znane m. in. ze „Śpiewnika Pielgrzyma” nowsze pieśni opowiadające o życiu chrześcijanina i przeżywaniu osobistej relacji z Bogiem, poczynając od nawrócenia, na zakończeniu ziemskiej wędrówki skończywszy. W wyniku zmian zachodzących w duchowości i obrzędowości ewangelikalnej śpiewniki tego typu ustąpiły miejsca utworom oddalającym się treściowo od mowy o krwi, krzyżu, grzechu czy pokucie i skoncentrowanym teraz na emocjach towarzyszących wierzącym podczas kontaktu z sacrum.¹⁶ W latach dziewięćdziesiątych

¹⁵ Szerzej na temat Krwi Jezusa jako metonimii zbawienia w bogatej w odniesienia do tekstów źródłowych protestanckich pieśni pracy Pasek 2004.

¹⁶ Szerzej na temat genezy i rozwoju pieśni ewangelikalnej w Polsce zob. Pasek 2004, 35–66.

XX wieku wiele kościołów w Polsce doświadczyło znaczących zmian, które można określić jako proces „amerykanizacji” kultu religijnego (Migda 2009, 100-114).

Westernizacja polskich społeczności ewangelikalnych nie ograniczała się jedynie do technicznych nowinek (np. zastosowania rzutników), lecz obejmowała głęboką transformację form, wartości i struktur religijnych. Główne kanały wpływu to media masowe – telewizja, radio i Internet – dzięki którym do Polski przenikały amerykańskie treści ewangelikalne. Zmiany te dotyczyły nie tylko formy nabożeństw, ale również repertuaru pieśniowego, który przeszedł istotną przemianę. Po 1989 roku obserwujemy spadek popularności tradycyjnych pieśni zawierających teologiczne treści, wypracowanych w pierwszej połowie XX wieku. Dominującą formą stały się prezentowane za pomocą rzutników i projektorów multimedialnych tłumaczenia amerykańskich, brytyjskich i australijskich wykonawców związanych chrześcijańskie wytwórnie muzyczne. Tradycyjnie używane w wielu ewangelikalnych społecznościach śpiewniki popadły w zapomnienie zastępowane stopniowo przez często nieudolnie tłumaczone na język polski pieśni pochodzące z importowanych płyt, nagrań i koncertów zarejestrowanych na taśmach VHS. W połowie lat dziewięćdziesiątych wpływ australijskiej wytwórni *Hillsong Music* uległ wyraźnemu wzmocnieniu, przyczyniając się do ustanowienia nowych standardów w zakresie produkcji muzyki uwielbieniowej. Koncerty tej wytwórni, z ich nowoczesnym brzmieniem i emocjonalnym przesłaniem, przyciągnęły uwagę polskich chrześcijan i zainspirowały wielu lokalnych liderów do kopiowania wzorców oraz naśladowania stylu nabożeństw i koncertów uwielbiających (Migda 2013, 303-343). W polskim ruchu ewangelikalnym zawsze była obecna tęsknota za kratofanicznymi manifestacjami. Opisuując poglądy i praktyki chrześcijan ze zborów na Białostocczyźnie, Leszek Jańczuk wspomina, że dobre nabożeństwo to takie, na którym odczuwana jest moc Boża i dla takich nabożeństw członkowie społeczności gotowi byli iść 50 km pieszo (Jańczuk 2024, 143). Pomimo tęsknoty za „świeżym i nowym

objawieniem” wprowadzanie nowych zwyczajów muzycznych spotykało się u starszych wyznawców z rezerwą. Ludmiła Sosulska z Kościoła Zielonoświątkowego tak opisywała ów proces na łamach czasopisma „Chrześcijanin” w 1996 roku:

Jeszcze 20-30 lat temu nasza „liturgia” wyglądała nieco inaczej, niż się to dzisiaj odbywa w wielu, może przede wszystkim w nowych zborach [...]. Śpiewano podaną przez pastora pieśń czy pieśni. Pieśni te należały do gatunku, który anglosasi nazywają *hymns*, i były to utwory tłumaczone, powstałe w okresach wielkich przebudzeń religijnych w krajach europejskich i w Ameryce oraz (nie za wiele) oryginalne polskie. Niektóre są bardzo wiekowe. Są to z reguły pieśni wielozwrotkowe o wydźwięku budującym, ewangelizacyjnym, czasem również napominającym.¹⁷

Zdaniem autorki przywołanej wypowiedzi w rytuale zielonoświątkowym lat 90-tych

...nastał czas pieśni z reguły krótszych, często bardzo prostych, o rytmach bliższych uchu oswojonemu z brzmieniem współczesnej muzyki popularnej. [...] ich wyróżniającą się cechą jest spory ładunek emocjonalny. Śpiewamy: wywyższam Cię Boże, chwałę, kocham Cię, podnoszę swoje ręce. W niektórych jest w związku z tym jakby trochę za dużo tego, co ja robię, jak ja chwałę Boga w zgromadzeniu lub czego oczekuję. [...] Aż prosi się, żeby na początku przypomnieć, kim jest Jezus, po co się zgromadzamy, co mówi Słowo Boże (Pasek 2004, 31).¹⁸

Wypowiedź Ludmiły Sosulskiej wydaje się ilustrować tęsknotę klasycznych zielonoświątkowców za doksologią skoncentrowaną na chwale, wielkości i mocy Boga zamiast na opowieści o emocjach towarzyszących prywatnym doświadczeniom religijnym akcentującej subiektywne przeżycie.

Otwarcie granic po 1989 roku przyniosło westernizację polskiego ewangelikalizmu. Kaznodzieje z USA promowali model nabożeństwa

¹⁷ Cytowany za publikacją Paska fragment wypowiedzi L. Sosulskiej pochodzi z zielonoświątkowego czasopisma „Chrześcijanin” 3-4, 1996: 12-13.

¹⁸ Ibidem.

oparty na muzyce *Praise & Worship*, łączącej elementy rocka, popu i gospel. Organizacje takie jak *Integrity Media* i *Hillsong* stały się globalnymi eksporterami nowego modelu duchowości, w którym centralne miejsce w praktyce liturgicznej zajmuje zespół muzyczny, a nie ambona czy ołtarz, co odzwierciedla istotne przewartościowanie roli muzyki w kształtowaniu doświadczenia wiary. Nośniki elektroniczne, a w miarę rozwoju technologii internetowych, platformy streamingowe takie jak *YouTube* umożliwiły masową dystrybucję muzyki i kazań, tworząc pewnego rodzaju „supermarket duchowości” – dostępnej, ale często niewymagającej głębi formacyjnej¹⁹. Obserwacje te są zgodne z badaniami prof. Zbigniewa Paska, który wskazuje, że zmiany te nie tylko wpłynęły na formy muzyczne, ale także na język i sposób wyrażania religijności ujętej często w kilkuwersowe refreny o zredukowanej treści. Nowe pokolenia wierzących chętnie przyjmują te zmiany, tradycyjne modele religijności ulegają więc stopniowemu zapomnianiu, a nowe praktyki stają się normą.

...w ostatnich dziesięcioleciach XX wieku znacznie wzrosła popularność pieśni wychwalających Boga. Zmniejsza się, wraz z odwołaniem do obrazowania krwi, aspekt dydaktyczny i formacyjny, zaś wzrasta funkcja ekspresyjna pieśni. [...] Topika krwi została przez wrażliwość młodszych pokoleń uznana za zbyt archaiczną i stopniowo uległa ograniczeniu. Topika chwały zdominowała obrazowanie soteriologiczne, które jeszcze w pierwszej połowie XX wieku wiązało się przede wszystkim z motywem krwi Chrystusa (Pasek 2004, 168).

Pokolenie X, do którego należy większość 40–50-letnich pastorów, zderza się boleśnie z inną zupełnie wizją Kościoła i świata oraz z kodami

¹⁹ W socjologicznym procesie prywatyzacji religii internetowy *YouTube* zrewolucjonizował dostępność oferty supermarketowych kazań i eventów worshipowych, do których widzowie nie mają innego dostępu niż kreacja zaprezentowana na video. Wielu członków ruchu zielonoświątkowego ma swoje playlisty z kazaniem mówców internetowych, co niejednokrotnie dewaluje przekaz kazań lokalnego (mniej atrakcyjnego marketingowo) pastora.

kulturowymi wchodzącej na rynek pracy generacji Z, oraz kohorty demograficznej Alfa, następującej po „Zetkach”. Alfa jest pierwszym pokoleniem, które urodziło się w trzecim tysiącleciu. Młodzi ludzie, tworząc społeczności ewangelikalne zdecydowanie odbiegają w definiowaniu swoich potrzeb od pokolenia X poszukującego intymności modlitewnej i konwentyklowej bliskości przeżywanej w ciszy. Młodzi ludzie pragną żyć tu i teraz, a do zaspokajania swoich potrzeb eklezjalnych używają krótkich ekspresyjnych form i dynamicznych przestrzeni uwielbienia. To pokolenie przeżywa swoją codzienność, mając „cały świat pod jednym palcem”. Jednak pomimo tego, że żyją bardzo społecznie, ich relacje są kruche, a ich delikatna konstrukcja przypomina płatki śniegu – piękne, ale dotknięte znikają (Drozdowicz 2022)²⁰. W latach osiemdziesiątych XX w. do zborów zielonoświątkowych przychodzono na spotkania modlitewne, którym (o ile był dostępny instrument i utalentowana muzycznie osoba) towarzyszyło śpiewanie pojedynczych pieśni. W grupach katolickich o charakterze charyzmatycznym, termin „modlitwa uwielbienia” był używany do podkreślenia roli modlitwy, w której pieśni stanowiły jedynie akompaniament, pozostając w tle głównego aktu modlitewnego. W połowie lat 90-tych XX w. nazwa uwielbienie była już obecna w obydwu środowiskach, obecnie zaś coraz częściej zaprasza się na eventy muzyczne, którym towarzyszą okrojone formy „słownej” modlitwy w myśl pięknej maksymy przypisywanej

²⁰ Polskie wspólnoty ewangelikalne stają się mikrolaboratoriami przemian religijnych: pokolenie X, strażnicy tradycji i dyscypliny duchowej, stanowią kontrast z młodszymi wiernymi wprowadzającymi nowe formy uwielbienia, technologie i sieciowe modele przywództwa, co rodzi napięcia międzypokoleniowe (CBOS 2021; CBOS 2024; Drozdowicz 2022). Pokolenia Z i Alfa redefiniują duchowość w kierunku indywidualnej, emocjonalnej i cyfrowej religijności, łączącej chrześcijaństwo z mediami społecznościowymi i kulturą popularną, opartej na doświadczeniu, muzyce, wizualności oraz immersyjnych formach praktyk religijnych. Młodzi preferują ekspresję i energię, angażując się w dynamiczne wydarzenia uwielbieniowe i akcje charytatywne, zamiast uczestnictwa w tradycyjnych nabożeństwach; wybierają wspólnotowość opartą na muzyce, ruchu i wizualności.

św. Augustynowi: „Kto dobrze śpiewa, dwa razy się modli”. Święty Augustyn pisze jednak o sytuacji, w której słysząc śpiewających członków społeczności kościelnej, może rozmyślać i przeżywać doświadczenie religijne w łączności z innymi.

Nie mogłem się w owych dniach nasycić cudowną słodyczą rozmyślania o głębi Twego planu zbawienia ludzkości. Ileż to razy płakałem, słuchając hymnów Twoich i kantyków, wstrząśnięty błogim śpiewem Twego Kościoła. Głosy te wlewały się do moich uszu, a gdy Twoja prawda ściekała kroplami do serca, parowało z niego gorące uczucie pobożnego oddania. Z oczu płynęły łzy i dobrze mi było z nimi. Niedawny to był jeszcze czas, kiedy Kościół mediolański zaczął szukać pociechy i duchowego umocnienia w takim zespalaniu głosów i serc swoich wiernych. [...] Wówczas oddany Ci lud czuwał w kościele, gotów umrzeć razem ze swoim biskupem, Twoim sługą. Tam też matka moja, Twoja służebnica, przodując w gorliwości i w nocnym czuwaniu, żyła pogrążona w modlitwie. Chociaż mnie jeszcze wtedy nie rozgrzewał żar Ducha Twego, udzielał się niepokój i podniecenie miasta. To właśnie w tym okresie wprowadzono zwyczaj, wzorem Kościołów wschodnich, śpiewania hymnów i psalmów, aby wśród ogólnego przygnębienia wierny lud nie tracił ducha (Augustyn 2007, 253-256).

Obecnie panujące trendy w organizowaniu koncertów uwielbienia w Polsce wyraźnie odwołują się do wzorców znanych ze Stanów Zjednoczonych. Widać to również w sposobie aranżacji przestrzeni podczas licznych spotkań kościelnych, gdzie centralnym punktem jest rozświetlona multimediami scena, zaś część przeznaczona dla zgromadzenia pozostaje celowo zaciemniona (między innymi z powodów technicznych związanych z realizacją transmisji „na żywo” publikowanych w serwisach internetowych). Profesjonalne nagłośnienie zespołu podczas występów na scenie, często osiągające poziom natężenia dźwięku rzędu 110-120 decybeli, w praktyce uniemożliwia uczestnikom nabożeństwa słyszenie modlitwy osób znajdujących się w ich otoczeniu. Taka sytuacja prowadzi do dekompozycji jednej z podstawowych funkcji

wspólnotowej modlitwy,²¹ przesuwając akcent wydarzenia w kierunku indywidualnego przeżycia religijnego. Recepcja mody – interpretowanej czasem jako „świeżość objawienia”, będąca jedną z cech dystynktywnych ruchu zielonoświątkowego – sprzyja poszukiwaniu w lokalnej rzeczywistości nowej obrzędowości. Ponadto, wizerunek chrześcijaństwa propagowany za pośrednictwem profesjonalnie wyprodukowanych koncertów, konferencji i programów *YouTube*, skłania do naśladowania gwiazd chrześcijańskiej muzyki uwielbieniowej.

²¹ Podczas kwerendy prowadzonej w krakowskich wspólnotach pentekostalnych wiosną 2024 r., przeprowadzając wywiad swobodny z członkiem zboru rozważającym zmianę przynależności zborowej, odnotowałem, iż jednym z podnoszonych powodów przenosin była zbyt głośnie muzyka i zbyt ciemna (porównana do kinowej) sala. Respondent opowiadał o swoich doświadczeniach, przywołując tekst biblijny 1 Kor 14,26: „Bo jeżeli wysławiasz Boga w duchu, jakże zwykły wierny, który jest obecny, może rzec na twoje dziękczynienie: Amen, skoro nie rozumie, co mówisz?” Parafrazując, można by rzec, „skoro nie słyszy, co mówisz”.

4. Celebryci czy święci²²

Bezpośrednie konotacje związane ze sceną i rytuałem uwielbienia mogą stanowić czynnik sprzyjający odejściu wiernych z lokalnych zborów, a niekiedy prowadzić nawet do ich likwidacji. W procesie prywatyzacji religii streamingowe serwisy internetowe zrewolucjonizowały w supermarketowy sposób możliwości dostępu do oferty kazań i eventów worshipowych. Trzeba zaznaczyć, że rosnąca popularność tego segmentu duchowości przekłada się również na zyski finansowe generowane przez sprzedaż i subskrypcję materiałów umożliwiających odbiorcom integrację elementów kościelnego sacrum z codziennym życiem, przy zachowaniu wysokiego poziomu i profesjonalizmu produkcji tych treści. Wielu członków ruchu zielonoświątkowego przyznaje się otwarciu do posiadania swojej playlisty z kazaniem mówców internetowych, co niejednokrotnie dewaluuje przekaz kazań lokalnego, mniej atrakcyjnego marketingowo pastora. Podczas prowadzenia wywiadów swobodnych z członkami różnych społeczności zielonoświątkowych

²² W dzisiejszych czasach, liderzy uwielbienia w kościołach, niezależnie od ich wielkości, odgrywają kluczową rolę w tworzeniu atmosfery modlitewnego zaangażowania. Są oni odpowiedzialni nie tylko za prowadzenie muzyczne podczas nabożeństw, ale również za duchowe przewodnictwo, inspirując wiernych do głębszego przeżywania wiary. Poprzez starannie dobrany repertuar, modlitwy i osobiste świadectwa, liderzy uwielbienia kształtują doświadczenie wspólnoty. Ich szczerze wyrażane oddanie oraz transparentność w codziennym życiu są dowodem na to, że prawdziwe przywództwo opiera się na relacji z Bogiem i wspólnotą. Wiele z tych osób, poprzez swoje działania, inspiruje innych do głębszego zrozumienia duchowości i zachęca do aktywnego uczestnictwa w życiu Kościoła. Członkowie społeczności pentekostalnych, korzystający z wydarzeń *Praise & Worship*, również przyczyniają się do budowania silnych więzi w ramach wspólnoty. Ich zaangażowanie w organizację i uczestnictwo w tych wydarzeniach nie tylko wzmacnia ich osobistą wiarę, ale również wpływa na rozwój całej społeczności. Wspólne uwielbienie staje się przestrzenią, w której ludzie mogą dzielić się swoimi doświadczeniami i wzajemnie się inspirować do głębszego oddania Bogu czci. Niemniej jednak należy pamiętać, że duchowość nie jest wolna od zagrożeń; patologie duchowe, przemoc i manipulacja religijna (Grzywocz 2020) mogą prowadzić do negatywnych skutków dla jednostek i całych społeczności, dlatego rozważając te problemy, nie można zapominać o rzeszach wiernych, którzy na co dzień demonstrowują autentyczną pobożność ewangelikalną.

wyraźnie ujawnia się przypisywanie przez rozmówców nadrzędnej roli praktykom uwielbienia i budowaniu osobistych relacji wewnątrz wspólnoty²³. Zasadne wydaje się postawienie pytania, czy wywodzące się z protestantyzmu wspólnoty pentekostalne, silnie ukierunkowane na żywiłowe doświadczenie muzyczne, pozostają nadal skoncentrowane na ambonie jako miejscu głoszenia kerygmatu? Odpowiedź na to pytanie domaga się przeprowadzenia w przyszłości odrębnych i szeroko zakrojonych badań z zakresu socjologii religii.²⁴ Możemy natomiast odnieść się do obserwacji popularności i wpływu chrześcijańskiej muzyki produkowanej przez duże profesjonalne wytwórnie. Zdecydowana większość

²³ Wywiady prowadzone były w latach 2020–2025 w ramach badań prowadzonych przez Religioznawczą Pracownię Badań Pentekostalnych WSTS w Warszawie. W trakcie zajęć dotyczących duchowości pentekostalnej przeprowadzono kwerendę wśród 130 uczestników pochodzących z różnych środowisk pentekostalnych w Polsce, zaangażowanych w służbę uwielbienia w lokalnych zborach. Respondenci dobierani byli według przynależności do pokolenia „X” (lata urodzenia pomiędzy 1965–1980), pokolenia „Y” zwanego czasem „milenialsami” (1981–1995) oraz do pokolenia „Z” (lata urodzenia pomiędzy 1995–2012). Pokolenie „X” tworzą osoby, których rozwój nie był ukształtowany przez wszechobecne technologie cyfrowe, pokolenie „Y” tworzą osoby wchodzące na rynek pracy na przełomie tysiącleci, w okresie transformacji gospodarczej i rozwoju Internetu, zaś pokolenie „Z”, to pierwsza generacja, która od urodzenia miała stały dostęp do Internetu i nowoczesnych technologii. Oprócz tego w latach 2024–2025 przeprowadzono moderowane badania fokusowe dotyczące współczesnych form realizowania duchowości poprzez pentekostalne uwielbienie wśród 50 członków Duszpasterstwa Akademickiego Kościoła Zielonoświątkowego w Polsce.

²⁴ Pytania postawione w tekście wpisują się w zrealizowany przez autora komponent badań przeprowadzonych w ramach międzynarodowego grantu badawczego: „Spiritual Formation and Flourishing in European Pentecostalism”. Realizacja grantu rozpoczęła się jesienią 2023 roku i potrwa do października 2027 r. Celem projektu jest zbadanie dynamiki rozwoju duchowego we wspólnotach pentekostalnych w Europie. Inicjatywa, finansowana przez „Templeton Religion Trust”, ma na celu zrozumienie, w jaki sposób praktyki i przekonania religijne wpływają na dobrostan jednostek i wspólnot, oferując cenny wgląd we współczesny krajobraz religijny Europy. Projekt badawczy realizowany jest w zespole: Simo Frestadius (dziekan ds. badań w Regents Theological College, Wielka Brytania), Ulrik Josefsson (prezes ALT School of Theology, Uniwersytet w Uppsali) i Andrzej Migda (Instytut Antropologii Uniwersytetu Gdańskiego, Religioznawcza Pracownia WSTS w Warszawie).

liderów uwielbienia zaangażowanych w rozwój tej dziedziny kultury chrześcijańskiej prowadzi skromne życie zgodne z ewangelikalnymi wartościami. Równocześnie można zaobserwować proces wyłaniania się i rozwoju służby określanej mianem „chrześcijańskiej celebry”, których legitymizacja opiera się najczęściej na mechanizmie społecznego dowodu słuszności. Są „nazwiska”, na które się przyjeżdża i wykonawcy, których piosenki są słuchane, przyjmowane jako szczególnie natchnione i bardzo szybko tłumaczone na język polski, aby bez opóźnień względem innych zborów wprowadzić na nabożeństwie nowe pieśni. Wydarzenia organizowane przez tych artystów są często spektakularne i przyciągają tłumy, jednak nie niosą one formacyjnego potencjału. Brak teologicznej refleksji, koncentracji na duchowym rozwoju czy pracy nad charakterem i stabilnością realizowanych wzorców duchowości może także generować zakulisowe problemy, których ujawnienie rujnuje wizerunek i niszczy zaufanie wiernych do popularnych liderów, Kościoła i uwielbienia.

Jako przykład takiego procesu można przywołać skandale związane z pastorem kościołów rodziny *Hillsong*, które odbiły się sporym echem wśród polskich społeczności ewangelikalnych, zwłaszcza po publikacji filmu „Hillsong: A Megachurch Exposed” (Discovery+, 2022)²⁵. Kościół *Hillsong*, z rocznymi przychodami sięgającymi 100 mln dolarów, stał się symbolem komercjalizacji wiary. Pastorzy Carl Lentz oraz Brian Houston kształtowali i utrwalali w mediach wizerunek współczesnego chrześcijańskiego lidera, świadomego zarówno kulturowego, jak i organizacyjno-biznesowego oddziaływania Kościoła. Model ten

²⁵ Film prezentuje traumatyczne świadectwa nadużyć finansowych, wykorzystywania seksualnego oraz ukrywania przestępstw przez liderów kościoła zrzeszającego ponad 150 000 wiernych, wśród których są m.in. Justin Bieber, siostry Kardashian, Chris Pratt, Selena Gomez, Vanessa Hudgens, Nick Jonas czy Bono, lider U2. Oczywiście należy w tym miejscu zaznaczyć, że w Polsce nie mamy udokumentowanych tak jaskrawych przypadków patologicznej i przemocowej duchowości. Skala socjologicznie obserwowanej duchowości ewangelikalnej w Polsce jest zbyt mała. Jednak z uwagi na naśladownictwo i podatność na wzorce chrześcijańskiej popkultury warto pochylić się nad tego typu zagrożeniami. Zob. „Hillsong: mroczna strona australijskiego kościoła” 2022.

zakładał, że sukces wspólnoty opiera się na wykorzystaniu współczesnych form przekazu, skutecznie docierających do młodych odbiorców zaangażowanych w rytuał uwielbienia. Działania medialne mające na celu zwiększenie sukcesu misji polegały na przyciąganiu do społeczności *Hillsong* znanych ze świata mediów postaci, zwłaszcza tych, które przeżywały przełomy egzystencjalne. Szczególnym zainteresowaniem cieszyła się informacja o „nawróceniu” Justina Bibera²⁶, który chętnie pokazywał się publicznie z pastorem Lentzem. W mediach coraz częściej pojawiały się zdjęcia pastora w negliżu, zaś towarzyszący mu Justin Biber fotografowany był w skromnym podkoszulku²⁷. Szybko ujawniono, że popularność zdobyta w ten sposób wiązała się z problemami Lentza z zachowaniem standardów moralnych ukrywanymi przed społecznością *Hillsong*. Okazało się, że nadużycia związane z wykorzystaniem zależności kościelnych, problemy z moralnością i ukrywaniem przestępstw dotyczą również innych prominentnych członków zarządu kościoła *Hillsong*. W marcu 2022 roku, długoletni lider kościoła *Hillsong* Brian Houston zrezygnował z przywództwa pod wpływem oskarżeń o ukrywanie nadużyć seksualnych, których jego ojciec Frank Houston miał się dopuścić wobec nieletnich. Kościół *Hillsong* miał również przeprowadzić wewnętrzne dochodzenie, w wyniku którego ujawniono naruszenie kodeksu etycznego kościoła, niestosowną korespondencję Briana Houstona prowadzoną z kobietami oraz nadużywanie leków przeciwbólowych i alkoholu. Podważenie zaufania wspólnoty kościelnej, której był założycielem²⁸, zmusiło go do rezygnacji. Kryzys przywództwa

²⁶ Justin Bieber jest kanadyjskim piosenkarzem, który jako nastolatek zyskał międzynarodową sławę. Jako jeden z najpopularniejszych artystów na świecie odniósł ogromny sukces, a jego styl i wizerunek przyciąga wielu młodych fanów. W 2014 roku, Bieber dokonał konwersji i przyjął świadomie chrzest w kościele *Hillsong*. Chrztu udzielił, mu pastor Carl Lenz.

²⁷ Zob. https://www.imdb.com/name/nm7264866/mediaviewer/rm1767708929/?ref_=nm_ph_1, dostęp 2025.02.25.

²⁸ Brian i Bobbie Houston byli od 1983 r. pastorami niewielkiego zboru *Hills Christian Life Centre* w Sydney założonego wcześniej przez Franka Houstona. W 1999 r.

spowodował poważne problemy skutkujące rezygnacją całych wspólnot kościelnych z udziału w federacji *Hillsong*. Pomimo przeprosin nowego kierownictwa kościoła i zapowiedzi reform, wizerunek tego modelu realizacji duchowości został poważnie nadszarpnięty. Opisana sytuacja skłoniła wielu członków zborów skupionych na doświadczeniu religijnym związanym z rytuałem uwielbienia do przemyśleń, co w efekcie prowadziło do porzucenia ruchu pentekostalnego (Fennell 2023). Narracja towarzysząca uczestnikom tego typu spotkań skłaniała ich do systematycznego dążenia do realizacji wzorców wykreowanych przez chrześcijańskich celebrytów. Dążenie do osiągnięcia poziomu organizacyjnego zgromadzeń i nabożeństw transmitowanych jako wydarzenia masowe (tłumy wypełniające stadiony), często wiązało się z wieloma wyrzeczeniami zespołów uwielbieniowych w lokalnych zborach. Najbardziej zaangażowani członkowie tych społeczności szczególnie boleśnie odczuwali dysonans wynikający z ujawnienia nadużyć ze strony liderów, których postrzegali jako autorytety, chcieli naśladować i utożsamiali ich popularność z autentyczną przemianą duchową i „uświęceniem” życia. W relacjach ludzi porzucających tego typu społeczności pojawia się często pytanie, ruch pentekostalny rzeczywiście koncentruje się jeszcze na autentycznej przemianie i uświęceniu życia, czy na samorealizacji wyidealizowanego obrazu siebie?

5. Zakończenie

Przemiany rytuału pentekostalnego po 1989 roku odzwierciedlają szeroko zakrojony konflikt obecny pomiędzy dążeniem do zachowania świętości a popularnością. Z jednej strony adaptacja do aktualnych trendów kulturowych (muzyka *Praise & Worship*, media społecznościowe, technika multimedialna) pozwala Kościołowi skuteczniej docierać do nowych pokoleń. Z drugiej strony jednak pojawia się ryzyko utraty

zmieniono nazwę zboru na *Hillsong Church*, który stał się globalną marką związaną ze służbą uwielbienia. Kościół posiada swoje oddziały w ponad 30 krajach świata.

tożsamości na rzecz komercji i celebrytyzmu, o ilustrują przykłady kontrowersji związanych z kościołem *Hillsong*. Na podstawie własnych obserwacji autor zauważa, że współczesny pentekostalizm coraz wyżej ceni głęboką duchowość, modlitwę medytacyjną oraz rolę cielesności w odbiorze objawienia. W przeprowadzonych wywiadach swobodnych z młodymi uczestnikami ruchu zielonoświątkowego, dostrzegalna jest tęsknota za przeżyciem bliskości i intymności doświadczanej w ciszy. Wielu respondentów wskazuje na korzystanie z aplikacji internetowych oferujących treści inspirowane duchowością ignacjańską i focusiem²⁹ jako sposób radzenia sobie z deficytem głębi. Wydaje się, że obecnie kluczowym wyzwaniem dla ewangelikalnego pentekostalizmu jest znalezienie języka pozwalającego połączyć teologiczną głębię z atrakcyjną formą cyfrową, tak aby przeciwdziałać niebezpieczeństwu przekształcenia duchowości w produkt konsumpcyjny. Przyszłość rytuału pentekostalnego zależy zatem od umiejętnego wykorzystania nowoczesnych technologii bez nadmiernego akcentowania rozrywki i narcystycznie spektakularnych form ekspresji religijnej, przy jednoczesnym powrocie do fundamentalnej refleksji nad Słowem oraz pieśni przypominających, kim jest Bóg i przeżywaniu w ciszy bliskości sacrum. Wobec tych wyzwań zasadne staje się pytanie, czy Kościół pentekostalny zdoła zachować swoją misję świętości, czy też ulegnie pokusie skomercjalizowanej wiary?

Bibliografia

- Abraham, Ibrahim. 2018. „Sincere Performance in Pentecostal Megachurch Music.” *Religions* 9 (6): 192.
- Augustyn, św. 2007. *Wyznania*. Tłum. Zygmunt Kubiak. Kraków: Znak.
- Blume, Friedrich. 1975. *Protestant Church Music. A History*. London: Littlehampton Book Services Lt.

²⁹ Jednym z tego typu narzędzi wspomnianych przez respondentów jest aplikacja „Pogłębiarka” („Pogłębiarka” 2025; „Pogłębiarka” 2020) powiązana z serwisem Pogłębiarka.pl (*Pogłębiarka.pl* 2023).

- Bynum, Caroline Walker. 2002. „The Blood of Christ in the Later Middle Ages.” *Church History* 71 (4): 685–714.
- CBOS 2021: Centrum Badania Opinii Społecznej. 2021. „Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa.” *Komunikat z badań* 144. Dostęp 2025.02.25. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_144_21.PDF.
- CBOS 2024P: Centrum Badania Opinii Społecznej. 2024. „Religijność w ostatnich dziesięcioleciach.” *Komunikat z badań* 50. Dostęp 2025.02.25. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_050_24.PDF.
- Cox, Harvey. 1995. *Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the 21st Century*. Reading: Addison-Wesley.
- Drozdowicz, Jarema. 2022. „W co wierzy pokolenie Z? Transformacje religijności cyfrowej młodzieży.” *Przegląd Religioznawczy* 1 (283): 91–109.
- Fennell, Marc. 2023. „I Left Pentecostalism 17 Years Ago. Now I’m Witnessing Others Make Their Own Exodus from Hillsong.” *The Guardian*, June 10. Dostęp 2025.02.25. <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/commentisfree/2023/jun/11/i-left-pentecostalism-17-years-ago-now-im-witnessing-others-make-their-own-exodus-from-hillsong>.
- Gajewski, Wojciech, i Jan Mirończuk, red. 2024. *Pentekostalizm w Polsce historia i współczesność Ostrołęka/Warszawa: Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna w Warszawie*.
- Grzywocz, Krzysztof. 2020. *Patologia duchowości. Od niezdrowej religijności do dojrzałej wiary*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Hollenweger, Walter. 1998. „Pentecostalism’s Global Language.” *Christianity Today* 42 (January 12): 42–44.
- „Hillsong: mroczna strona australijskiego kościoła.” 2022. *Player.pl* (Discovery+). Dostęp 2025.02.24. <https://player.pl/playerplus/>

- discovery-plus/hillsong-mroczna-strona-australijskiego-koscio-la-odcinki,37497.
- Ingalls, Monique M., i Amos Yong. 2015. *The Spirit of Praise. Music and Worship in Global Pentecostal-Charismatic Christianity*. University Park, PA: Penn State University Press.
- Jańczuk, Leszek. 2024. *Chrześcijananie Wiary Ewangelicznej na Białostocczyźnie (1928–1988)*. Ostrołęka/Warszawa: Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika/Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna w Warszawie.
- Jennings, Mark. 2014. *Exaltation. Ecstatic Experience in Pentecostalism and Popular Music*. Bern: Peter Lang International.
- Keane, Webb. 2007. *Christian Moderns. Freedom and Fetish in the Mission Encounter*. Berkeley: University of California Press.
- Lambert, Clifford Ernest, II. 2023. „Experiential Truth in Contemporary Worship Environments. The Role of Late Twentieth and Early Twenty-First Century Worship Music in the Spiritual Formation of Millennials.” Rozprawa doktorska, Liberty University. Dostęp: 2025.10.05. <https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/4226/>.
- Migda, Andrzej. 2009. *Wpływ nagrań koncertów video Praise & Worship na zmiany w strukturze nabożeństw pentekostalnych i mszy charyzmatycznych w Polsce*. Kraków. „Ex Nichilo”.
- Migda, Andrzej. 2010. *Egzorcyzm pentekostalny*. Warszawa. Dobry Skarbiec.
- Migda, Andrzej. 2013. *Mistycyzm pentekostalny*. Kraków: Nomos.
- Migda, Andrzej. 2024. „Osobliwości pentekostalnego doświadczenia wiary.” W *Pentekostalizm w Polsce historia i współczesność*. Red. Wojciech Gajewski i Jan Mironczuk, 375–390. Ostrołęka/Warszawa: Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna.
- Pasek, Zbigniew. 2004. *Topika zbawienia w polskich kancjonalach ewangelikalnego protestantyzmu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Pasek, Zbigniew. 1992. *Ruch zielonoświątkowy. Próba monografii*. Kraków, Nomos.
- „Pogłębiarka.” 2025. *Google Play*. Dostęp: 2025.02.25. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.wojda.poglebiarka&hl=pl&gl=US&pcampaignid=pcampaignidMKT-Other-global-all-co-prtnr-py-PartBadge-Mar2515-1>.
- „Pogłębiarka.” 2020. *Apple Store*. Dostęp: 2025.02.25. <https://apps.apple.com/us/app/pogłębiarka/id1550968285>.
- Pogłębiarka.pl*. 2023. Dostęp: 2025.02.25. <https://poglebiarka.pl>.
- Robins, Joel. 2003. „On the Paradoxes of Global Pentecostalism and the Perils of Continuity Thinking.” *Religion* 33: 221–231.
- Sawa, Przemysław. 2016. „Duchowość ewangelikalna – szansa dla ekuumenizmu.” *Studia Oecumenica* 16: 253–275.
- Siemieniewski, Andrzej. 2002. *Ochrzczeni w jednym Duchu. Perspektywy integracji mistycyzmu pentekostalnego z duchowością katolicką*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.
- Siemieniewski, Andrzej. Nd. „Prorocze uwielbienie.” *Apologetyka. Serwis apologetyczny katolickie spojrzenie na wiarę*. Dostęp: 2025.10.05. https://analizy.biz/apologetyka/index.php-option=com_content&task=view&id=923&Itemid=0.htm.
- Spittler, Russell. 1995. „Spirituality, Pentecostal and Charismatic.” W *Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movement*, red. Stanley M. Burgess i Gary B. McGee. Grand Rapids: Zondervan: 1096–1102.
- Synan, Vinson, red. 2006. *Historia ruchu zielonoświątkowego i odnowy charyzmatycznej. Stulecie Ducha Świętego 1901–2001*. Kraków/Szczecin: Wydawnictwo „A”.
- Ślusarczyk, Dawid. 2006–2007. „Początki pieśni protestanckiej na przykładzie twórczości chorałowej Marcina Lutra.” *Analecta Cracoviensia. Studia philosophico-theologica* 38/39: 557–567.
- Ślusarczyk, Dawid. 2013. „Muzyka w luteranśkim zborze w pierwszych wiekach reformacji.” *Pro Musica Sacra* 11: 163–172.

- Wagner, Tom. 2014. „Branding, Music, and Religion: Standardization and Adaptation in the Experience of the «Hillsong Sound».” W „*Religions as Brands*”. *New Perspectives on the Marketization of Religion and Spirituality*, red. Jörg Stolz i Jean-Claude Usunier, 59–73. London: Routledge.
- Wilson-Dickinson, Andrew. 2007. *Historia muzyki chrześcijańskiej*. Warszawa: Vocatio.
- Zieliński, Ariel. 2009. *W okolice schizmy: Społeczności ewangelikalne wywodzące się z katolickiego ruchu charyzmatycznego*. Kraków: Nomos.
- Zieliński, Tadeusz, red. 2004. *Ewangelikalny protestantyzm w Polsce XXI wieku*. Katowice: Credo.
- Zieliński, Tadeusz. 2013. *Protestantyzm ewangelikalny. Studium specyfiki religijnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXVII

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

WARSZAWA 2025

REDAGUJE KOLEGIUM

prof. dr hab. Jakub Sławik – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ucz. – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ucz.

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ucz. – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 9,8. Nakład: 100 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

НАДЕЖДА МОРОЗОВА, <i>Неизвестное стихотворное сочинение о Малочаусовском старообрядческом соборе 1898 г.</i>	179
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Zagadnienie nadawania autokefalii w procesie przygotowawczym do Wielkiego i Świętego Soboru Kościoła Prawosławnego</i>	207
ANATOLIY GRIGORIEVICH KOSICHENKO, <i>Orthodox understanding of the essence of man</i>	229
SŁAWOMIR PAWŁOWSKI, <i>Nowe Kościoły Charyzmatyczne – charakterystyka i aspekty ekumeniczne</i>	245
ANDRZEJ MIGDA, <i>Popularność vs świętość. Przemiany rytuału pentekostalnego w kontekście zmiany kodów kulturowych i treści pieśni religijnych</i>	281
DOMINIKA KOCHAN, <i>ICT w edukacji religijnej</i>	307
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>Język jako narzędzie budowania wspólnoty. Biblijne podstawy i uchodźcze wyzwania – z doświadczenia Prawosławnego Metropolitalnego Ośrodka Miłosierdzia ELEOS</i>	327
ANNA RYGOROWICZ-KUŹMA, <i>Zapożyczenia z terminologii Kościoła rzymskokatolickiego w leksyce polskiego prawosławia. Latynizmy</i>	383
Wykaz autorów	398

Contents

ARTICLES

NADEŽDA MOROZOVA, <i>An Unknown Poem about the Malochausovsky Old Believers' Church Assembly of 1898</i>	179
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The issue of granting autocephaly in the preparatory process for the Holy and Great Council of the Orthodox Church</i>	207
ANATOLIY GRIGORIEVICH KOSICHENKO, <i>Orthodox understanding of the essence of man</i>	229
SŁAWOMIR PAWŁOWSKI, <i>New Charismatic Churches – characteristics and ecumenical perspectives</i>	245
ANDRZEJ MIGDA, <i>Popularity vs sanctity. The transformation of Pentecostal ritual in the context of changing cultural codes and the content of religious songs</i>	281
DOMINIKA KOCHAN, <i>ICT in religious education</i>	307
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>Language as a tool for building community. Biblical foundations and refugee challenges – from the experience of the Orthodox Metropolitan Center of Mercy ELEOS</i>	327
ANNA RYGOROWICZ-KUŹMA, <i>Borrowings from the terminology of the Roman Catholic Church in the lexis of Polish Orthodoxy. Latinisms</i>	383
List of authors	398

Wykaz autorów

Nadežda Morozova, nadja.moroz@gmail.com, Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva / Lithuania.

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Anatoliy Grigorievich Kosichenko, anatkosichenko@mail.ru, Institute for Philosophy, Political Science and Religion Studies The Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty city, str. Shevchenko 28.

Sławomir Pawłowski, slawomir.pawlowski@kul.pl, Sekcja Ekumenizmu, Instytut Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin.

Andrzej Migda, andrzej.migda@ug.edu.pl, Instytut Antropologii Uniwersytetu Gdańskiego, ul. Jana Bażyńskiego 8, 80-309 Gdańsk.

Dominika Kochan, dkochan@student.chat.edu.pl, ul. Brzeska 15, 08-110 Siedlce.

Doroteusz Sawicki, d.sawicki@chat.edu.pl., Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Anna Rygorowicz-Kuźma, anna.rygorowicz-kuzma@uwb.edu.pl, Katedra Językoznawstwa Sławistycznego, Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Plac Niezależnego Zrzeszenia Studentów 1, 15-420 Białystok.